

Phegeavlinders in het Leudal

De Phegeavlinder is een zwart-wit-geel vlindertje dat maar op een paar plekken in het zuiden van het land voorkomt. Afgelopen zomer was deze soort in Midden-Limburg zeer talrijk aanwezig. Tijdens een wandeling door het Leudal zag Jo Willems er tot zijn verbazing vele duizenden vliegen.

Een verrassende ontdekking

Op woensdagmiddag 10 juli 1996 was ik, na een lange periode van afwezigheid, weer eens in de gelegenheid enkele uren in het Leudal in Midden-Limburg te vertoeven. Ik besloot een wandeling naar een mij sterk aansprekend punt in het gebied te maken, de Spickerbrug over de Leubeek.

Al bij het begin van mijn wandeling genoot ik van de graanakkers die, evenals elders in Limburg, weer terug zijn in het zomerse landschap. Vooral de vele tarwe- en, in mindere mate, gerstakkers vergrootten het kleurenpatroon in het landschap. Jammer echter, dat deze graanakkers (nog?) zonder de vroeger algemene akkerkruiden als Klaproos en Korenbloem zijn.

Lopend voorbij de laatste huizen in de richting van het Langven, zag ik in een recent uitgedund bosje met Amerikaanse eik een kleine, zwart gekleurde vlinder met witte vlekken op de vleugels en een enkele millimeters brede, oranje-gele ring rondom het achterlijf. Onmiskenbaar een Phegeavlinder of Melkdrupje (*Amata phegea*, fam. *Ctenuchidae*).

Dagactief

De soort ken ik goed van de grote populatie op de Beegderhei. Het was hier dat ik in het begin van de jaren zeventig voor het eerst Phegeavlinders zag. Nadien ben ik hier nog regelmatig 's zomers geweest, en meestal heb ik er ook Phegeavlinders waargenomen.

Phegeavlinders zijn betrekkelijk klein vergeleken met meer algemene dagvlinders als Klein koolwitje, Oranjetipje of Dagpauwoog. Ook wat betreft de kleur

van de vleugels is de Phegeavlinder minder uitbundig dan de meeste andere vlinders: overwegend zwarte vleugels met op elke voorvleugel een zestal witte vlekken. De geel-oranje ring rondom het achterlijf en de dito vlek op de bovenzijde tussen de voorvleugels geven enige kleur aan deze vlindersoort. De Phegeavlinder vertoont wat betreft de uiterlijke verschijning enige overeenkomst met de in ons land wat algemener voorkomende Sint Jansvlinder. De grootte van beide vlinders is ongeveer hetzelfde en ook de wijze van vliegen vertoont overeenkomst. Individuen van beide soorten blijven vaak gedurende enige tijd op dezelfde plaats zitten en zijn daardoor vrij gemakkelijk te fotograferen. Evenals de Sint Jansvlinder is ook de Phegeavlinder te typeren als een dagactieve nachtvlinder.

tekst:
Jo Willems



foto: René Krekels

De Phegeavlinder, een prachtig dagactief nachtvlindertje.

Wisselend aantal in het Leudal

Behalve van de Beegderheide is de Phegeavlinder ook bekend van enkele andere plaatsen in Midden-Limburg, namelijk Ospel, Echt, Montfort, Baexem en Horn (Minkenberg, 1976). Een ander concentratiegebied van vliegplaatsen in ons land bevindt zich in West-Brabant, in de omgeving van Bergen-op-Zoom. Buiten

beide gebieden werden heel zelden verdwaalde individuen waargenomen. Sedert enkele jaren komt de Phegeavlinder ook in het Leudal zelf voor. In de logboekgegevens van het Leudal uit 1992 wordt met betrekking tot deze vlindersoort opgemerkt: "Heel opvallend was voorts de explosie van waarnemingen van de Phegeavlinder vanaf 15 juni tot 3 juli. Op tal van plaatsen is deze typische en zeldzame Midden-Limburgse vlindersoort waargenomen" (Bosschenbroek, 1993). Wat 1993 betreft wordt geconstateerd: "De explosie van Phegeavlinders in 1992 werd in 1993 gevolgd door een wat bescheidener voorkomen" (Bosschenbroek, 1994). Over de situatie weer een jaar later wordt gezegd: "De explosie van

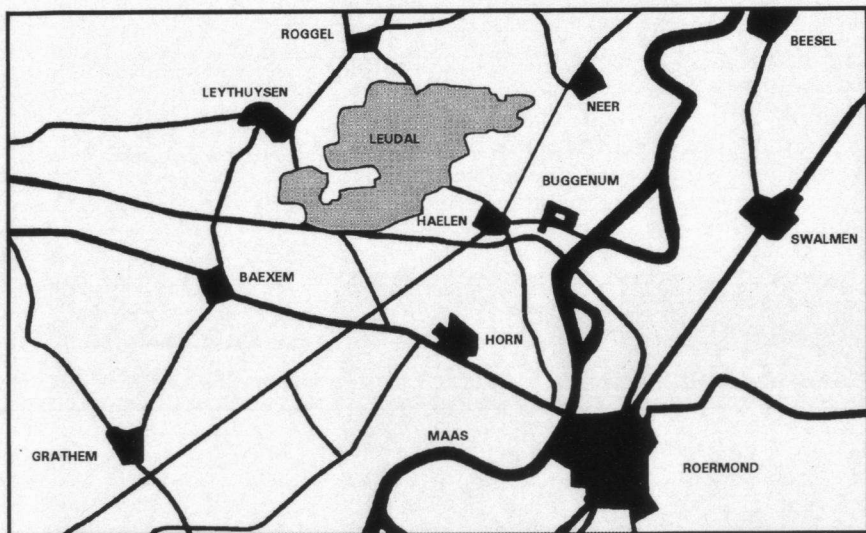
sers die deze dag de Peel-vierdaagse reden. In het begin plukte ik de nog levende exemplaren van het asfalt en zette ze in de wegberm. Al spoedig waren dat er zoveel, dat het oprapen een zinloze handeling werd, temeer daar ook het aantal over de weg vliegende vlinders sterk toenam, evenals het aantal dat zich in de bermen ophield. Aangekomen bij het Langven had ik al vele honderden exemplaren geteld. Vooral in de smalle, kruidenrijke wegberm tussen het weiland van het Langven en Speckerweg zaten grote aantallen Phegeavlinders. Hier groeit ook massaal Smalle weegbree, een plantensoort die als een belangrijke voedselplant voor de rupsen van deze vlinder wordt beschouwd (Kalkman, 1995).

Overal tijdens de rest van de wandeling waren Phegeavlinders aanwezig, zelfs in een nogal monotone aanplant van Groveden met een weinig gevarieerde ondergroei van voornamelijk Bochtige smelev. Overal hingen de vlinders aan de bloeistengels van dit gras. Hier waren ook enkele plekken waar vooral parende dieren waren geconcentreerd, die met de achterlijven tegen elkaar gedrukt, aan bloeistengels van Bochtige smelev of bladeren van bramen hingen. Er waren vele honderden, zo niet duizenden vlinders te zien.

Vaste voet in het Leudal

Ondertussen nam de bewolking sterk toe en leek het alsof de activiteit van de vlinders geleidelijk aan minder werd. De stilte in dit deel van het Leudal werd op een niet-storende manier verbroken door allerlei gebiedseigen geluiden, vooral afkomstig van vogels: het timmeren van een Grote bonte specht, het eindeloos herhalen van hun toepasselijke naam door enkele Tjiftjaffen en het miauwend roepen door een Buizerd, die op deze wijze informatie uitwisselde met een tweetal jongen, die een eindje verderop zaten. Het begon te regenen toen ik via een recent aangelegd fietspad in de richting van 'de Spar' liep. Vliegende Phegeavlinders waren er hier niet meer. Het aantal zittende of hangende dieren nam ook sterk af totdat ik weer op de Speckerweg uitkwam.

Het is duidelijk dat de Phegeavlinder sedert enkele jaren vaste voet aan de grond heeft gekregen in het Leudal. Dit betekent een uitbreiding van het aantal permanente vliegplaatsen in Midden-Limburg van deze vlindersoort. Bij deze conclusie komt vanzelf de vraag naar voren, wat de reden van een dergelijke uitbreiding kan zijn. Zo'n vraag is doorgaans moeilijk te beantwoorden, en dat geldt ook voor het onderhavige geval. Immers, er hebben (gelukkig!) de laatste



Ligging van het Leudal in Midden-Limburg.

de Phegeavlinder van 1992 is nu helemaal voorbij. In 1994 werd nog slechts één waarneming opgetekend" (Bosschenbroek, 1995). Wat 1995 betreft kan de kroniekschrijver het volgende vermelden: "Wellicht de meest opvallende insecten in 1995 waren de vele tienduizenden, wellicht honderdduizenden Phegeavlinders die in de eerste helft van juli in het Leudal rondvlogen" (Bosschenbroek, 1996).

Opmerkelijk is dat in 1992 op de vliegplaats te Montfort een grote mobiliteit van dieren is geconstateerd, waarbij individuen tot meer dan 10 km verderop werden gezien (Sentjes, 1994).

Ontelbaar

De weg vervolgend in de richting van het Langven, vlogen er talrijke Phegeavlinders laag boven de asfaltweg. De wijze van vliegen deed sterk denken aan die van een hefschroefvliegtuig: snelle bewegingen van de vleugels, maar desondanks toch traag vliegend in een rechte lijn. Op het wegdek lagen verscheidene exemplaren, wellicht ten gevolge van een aanvaring met een van de talrijke fiet-

decennia niet veel grote veranderingen in het Leudal plaatsgevonden, die aantoonbaar gunstig zouden zijn geweest voor vestiging van deze vlindersoort. Dit betekent derhalve dat het gebied al lang een potentiële vliegplaats voor de Phegeavlinder moet zijn geweest, maar dat is pas sinds enkele jaren werkelijkheid geworden.

Zwervend naar nieuwe gebieden

Het nieuw vestigen van populaties in een geschikt gebied is sterk afhankelijk van de bereikbaarheid ervan. De Phegeavlinder is een redelijk mobiel organisme en het Leudal was voor dieren uit de ongeveer zes kilometer verder weg gelegen vliegplaats op de Beegderheide wellicht geen onoverkomelijke afstand (Sentjes, 1994). Of er gedurende een bepaalde periode tussen beide gebieden een biologische barrière is geweest, is echter een open vraag, zolang er niet veel meer over de ecologie en gedrag van deze soort bekend is. Bovendien is het slechts aanneemelijk en zeker niet bewezen, dat de kolonisatie in het Leudal vanuit de Beegderheidepopulatie heeft plaatsgevonden. De vlinders kunnen ook afkomstig zijn van een populatie die zich in België bevindt, op zo'n tien kilometer van het Leudal verwijderd.

Een andere intrigerende vraag is waardoor de sterke fluctuaties in aantallen vlinders van jaar tot jaar bepaald worden. Het is mogelijk dat het weer hierbij een rol speelt. Echter, welke weersfactor een gunstige of ongunstige invloed op een populatie heeft is enkel en alleen na uitvoerig onderzoek vast te stellen. Hierbij kunnen langjarige waarnemingen, waartoe in het Leudal een goede aanzet is gegeven, van grote betekenis zijn. De aantalsregulatie van organismen als de Phegeavlinder is ongetwijfeld een gecompliceerd samenspel van allerlei factoren en heeft waarschijnlijk reeds vóór het vliegseizoen van de vlinders plaatsgevonden, bijvoorbeeld in de voorgaande zomer of winter. Echter ook dan is het gevaarlijk om al te snel met een mogelijke verklaring te komen. Dit wordt treffend geïllustreerd door het in grote aantallen voorkomen van de Phegeavlinder in 1996 in het Leudal. Het zou voor de hand liggen de langdurige winterse omstandigheden en het koude voorjaar van 1996 als ongunstig te beschouwen voor de overleving van de rupsen van de Phegeavlinder. Maar toch moeten de rupsen van deze overwegend zuidelijke soort massaal de lage temperaturen goed hebben doorstaan, getuige de aanwezigheid van de vele duizenden vlinders deze zomer. Dit verschijnsel is nog merkwaardiger wanneer in aanmerking wordt genomen dat de rupsen bovengronds, onder stenen of plantenmateriaal, overwinte-

ren; bepaald geen gegarandeerde vorst-vrije plaatsen. Ook is het opmerkelijk dat het geringe aantal vlinders in het Leudal in 1994, gevolgd werd door een massaal voorkomen één jaar later. Het succes van een bepaalde jaargang vlinders kan ook bepaald worden door een ingewikkeld samenspel van velerlei factoren, zoals de uiteenlopende eisen die de vlinders aan hun omgeving stellen tijdens de verschillende levensstadia van een individu, namelijk ei, rups, pop en vlinder. Het is bijvoorbeeld bekend dat Phegeavlinders vanwege de onaangename smaak door vogels gemeden worden als prooidier (Sentjes, 1994), maar of dat ook voor de harige rupsen geldt, is niet bekend.

Kritische soort?

Het is verder nogal merkwaardig, dat de Phegeavlinder die jarenlang op de Beegderheide dezelfde, kruidenrijke bosrand bevolkte en elders op paden of in het bos niet werd aangetroffen en daardoor de indruk wekte aan een zeer bepaald biotoop te zijn gebonden, in het Leudal geen uitgesproken voorkeur lijkt te hebben voor één bepaald leefgebied. Niet alleen in loofbos of bosrand werd deze vlinder waargenomen, maar ook in grasland nabij het Langven en in de zeer soortenarme dennenplantages. Hierdoor lijkt het alsof Phegeavlinders minder aan een speciaal terrein zijn gebonden dan tot nu toe is aangenomen.

Mijn plan was om die middag in juli een korte ontspannen wandeling te maken. Echter, het Leudal had een aangename verrassing in petto: duizenden Phegeavlinders. De wandeling verliep daardoor in een sfeer van ontspannende opwindende, en het bleek mij eens te meer hoe belangrijk dit gebied is vanuit een natuurwetenschappelijk oogpunt.

Literatuur:

- Kalkman, V., 1995. Zes Nederlandse dagactieve nachtvlinders. De Vlinderstichting Wageningen. pp. 15-18.
- Minkenberg, Th. 1976. De Phegeavlinder van de Beegderheide. Rondom het Leudal 1 (3): 3-5.
- Lemaire, T (red.) 1973. Het Leudal. Beeld van een Middenlimburgs beekdal. Studiegroep Leudal, Haelen. 214 pp.
- Bosschenbroek, Ph. 1993. Natuur in het Leudal-gebied. Logboekgegevens 1992. Rondom het Leudal 18 (69): 202-204.
- Bosschenbroek, Ph. 1994. Natuur in het Leudal-gebied. Logboekgegevens 1993. Rondom het Leudal 19 (73): 309-311.
- Bosschenbroek, Ph. 1995. Natuur in het Leudal-gebied. Logboekgegevens 1994. Rondom het Leudal 20 (77): 399-401.
- Bosschenbroek, Ph. 1996. Natuur in het Leudal-gebied. Logboekgegevens 1995. Rondom het Leudal 21 (81): 7-9.
- Sentjes, J. 1994. De Phegeavlinder in Midden-Limburg. Vlinders, jrg. 9, nr 3.

Summary

Whilst taking a stroll through the countryside of the Leudal in Central Limburg, a naturalist came across an exciting discovery of thousands of Nine-spotted moths (*Amata phegea*). This rare daytime flying moth is found on a number of sites in Central Limburg and West Brabant. Nine-spotted moths have occurred in the Leudal each year, in fluctuating numbers. There were striking explosions in 1992 and 1995, when tens of thousands of specimens were seen in flight. It is not clear what causes the annual fluctuations, or how weather conditions affect the population.